

УДК 364.4–053.2–056.26

**ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВА РИСА
МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В РОБОТІ ДО
ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ У ПРОЦЕСІ
ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ**

Підвальна Ю. В., к. пед. н., доцент,
кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

В статті розкриті поняття толерантності соціального працівника до інклюзивного навчання дітей із особливими освітніми потребами. Виділені основні функції та рівні толерантності, які визначають міру особистісного сприйняття педагогами та здоровими дітьми інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: інклюзивна освіта, інтеграція, толерантність, діти з освітніми особливими потребами, соціальний працівник, психофізичний розвиток.

В статье раскрыты понятия толерантности социального работника к инклюзивного обучения детей с особыми образовательными потребностями. Выделены основные функции и уровни толерантности, которые определяют степень личностного восприятия педагогами и здоровыми детьми инклюзивного обучения детей с особыми образовательными потребностями.

Ключевые слова: инклюзивное образование, интеграция, толерантность, дети с образовательными особыми потребностями, социальный работник, психофизическое развитие.

**Pídválna Y. V. TOLERANTNÍST' YAK PROFESÍYNO VAZHHLIVA RISA
MAYBUTN'OGO SOTSÍAL'NOGO PRATSÍVNIKA V ROBOTÍ DO DÍTEY Z
OSOBLIVIMI OSVÍTNÍMI POTREBAMI U PROTSESÍ ÍNKLYUZIVNOGO
NAVCHANNYA**

In the article the exposed concepts of tolerance of development worker are to the інклюзивного studies of children with the special educational necessities. Distinguished basic functions and levels of tolerance, that determine the measure of pers

onality perception teachers and healthy children of інклюзивного studies of children with the special educational necessities.

Keywords: inclusive education, integration, tolerance, to put with the educational special necessities, development worker, psychophysical development.

Постановка проблеми. Професія соціального працівника передбачає втручання соціальної роботи у відносини людей із їхнім оточенням, що сприяє позитивним соціальним змінам, вирішенню проблем у відносинах між людьми, мобілізації їхнього особистісного потенціалу. Місія соціальної роботи полягає в тому, щоб кожна людина була в змозі реалізувати свій потенціал, вести повне, насичене життя, а також відвернути дисфункції соціальних відносин [9].

Під професійно важливими розуміємо особистісні якості, що сприяють успішному оволодінню превентивною діяльністю й позитивно впливають на її результативність. Сучасний соціальний працівник має володіти комплексом особистісних якостей, що забезпечують ефективне виконання актуальних професійних завдань. Такою важливою якістю, вважаємо толерантне ставлення до інших людей. Набувши її, майбутній соціальний працівник зможе визначити оптимальну стратегію соціально адекватної превентивної поведінки, що дозволить уникаючи конфліктних ситуацій між різними категоріями клієнтів. Під толерантністю розуміємо одну з норм поведінки людини, яка набуває все більшого визнання в сучасному світі, що викликає певний інтерес до визначення сутності цього поняття, винайдення ефективних форм і методів виховання толерантної особистості. Протягом останнього десятиліття вітчизняні науковці, зокрема В. Бондар, А. Колупаєва, І. Іванова, О. Столяренко, А. Шевчук, О. Савченко, Д. Шульженко, К. Островська, та інші присвячують свої праці дослідженням проблеми залучення дітей з особливими потребами до навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, їх реабілітації та соціалізації до суспільних норм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У педагогічній науці різні аспекти професійної підготовки майбутніх спеціалістів соціальної сфери вивчалися І. Зверевою, А. Капською, Г. Лактіоновою, Л. Міщик, В. Поліщук, С. Харченко й ін. Особливо актуальними для нас є дослідження, що обґрунтовують актуальність формування професійно важливих якостей у процесі підготовки майбутніх спеціалістів для успішного здійснення соціальнопедагогічної діяльності (зокрема О. Гури, Є. Максимової, О. Олексюк, Г. Первушиної, М. Ткаченка, Ю. Тодорцевої).

Тому метою роботи є аналіз проблеми толерантності соціального працівника до дітей з особливими освітніми потребами у процесі інклюзивного навчання.

Виклад основного матеріалу. Нові вимоги, поставлені державою перед вищою школою в сучасних умовах її функціонування, визначають перспективні напрямки професійної підготовки фахівців освітньої галузі, зокрема соціальної сфери, серед яких передбачається гармонійне поєднання високого рівня їх професіоналізму, наукового світогляду й особистісних якостей.

Соціальна робота містить в собі особливі ситуації, протиріччя яких необхідно вирішувати в самому процесі діяльності. Ця обставина викликає необхідність наявності в особистості фахівця соціальної сфери таких якостей як доброзичливість, справедливість, зацікавленість, товарицькість, здатність і вміння переживати, емпатія, принциповість, толерантність тощо.

У Декларації принципів толерантності говориться, що «толерантне ставлення один до одного, солідарність, діалог і взаєморозуміння повинні стати нормою поведінки і дій усіх людей без винятку, соціальних груп, політичних партій, громадських організацій і рухів, адже толерантність є не тільки важливим принципом, а й необхідною умовою соціально-економічного розвитку людства» [3]. Толерантність є необхідною умовою успішної превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників у нових

нестандартних умовах. Якщо дотримуватися цього розуміння якості майбутнього соціального працівника, то правомірним буде, думається, виокремити два аспекти толерантності: – зовнішню толерантність (до інших) – переконання, що інші можуть мати свою позицію, здатні розглядати факти та явища під різними кутами зору, враховуючи різні чинники; – внутрішню толерантність (до невизначеності) – здатність приймати рішення та міркувати над проблемою, навіть якщо невідомі всі факти й можливі наслідки. Аналізуючи змістову сутність толерантності, І. Гріншпун виокремлює параметри, що розкривають толерантність як певну характеристику індивіда, а саме: – об’єктність толерантності, що відображається в диференційованому ставленні до різних об’єктів і впливів різного типу; – діапазон толерантності, який передбачає умовне позначення міри толерантності як індивідуальної характеристики й окреслюється через кількість припустимих впливів; – фокус толерантності, що є типологічною характеристикою, яка позначає стилістичну близькість одного із двох вищеназваних полюсів або їхній можливий баланс; – стійкість толерантності, що відображає її часову характеристику; – динамічність толерантності, тобто мінливість діапазону в часі та параметри цієї мінливості. Толерантність – не статична, і процесуальний аспект припускає, по-перше, принципову скінченність, подруге, динаміку з можливою зміною акцентів у плані наближеності до полюсів дихотомічної шкали [2].

На нашу думку, саме наявність в особистості фахівця такої риси як толерантність є однією з найголовніших в роботі з неформальними молодіжними об’єднаннями. Це пояснюється передовсім тим, що до складу цих об’єднань входить молодь з сукупністю специфічних цінностей, переконань, життєвих цілей, форм самопред’явлення на культурно-естетичному рівні які відрізняються від культури домінуючої соціальної групи [11,с. 51].

Поняття «толерантність» активно почало використовуватися у зв’язку з намаганням світової спільноти, насамперед таких організацій як ООН,

ЮНЕСКО, врегулювати міжнародні відносини. Так ЮНЕСКО була затверджена Декларація принципів толерантності, а 16 листопада визнано Міжнародним днем толерантності. Згідно з цією декларацією толерантність - це чеснота, яка робить можливим досягнення миру і сприяє заміни культури війни на культуру миру. Декларація принципів толерантності наголошує, що найбільш ефективний засіб у попередженні нетерпимості - виховання. Виховання в дусі толерантності починається з навчання тому, в чому полягають загальні права і свободи, заохочення прагнення до захисту прав інших [4].

У науковій літературі толерантність розглядається як повага і визнання рівності, відмова від домінування і насилля, визнання багатомірності людської культури, норм поведінки, відмова від зведення цієї різноманітності до однорідності або домінування якоїсь однієї точки зору [10]. Виховання толерантності в людських стосунках є стратегічним завданням освіти у ХХІ ст. Така значущість толерантності в сучасному житті спричинила необхідність створення в педагогічній науці «педагогіки толерантності», основне завдання якої зосередження на дослідженні сутності толерантності, шляхів її втілення в суспільну практику як соціальної норми та цінності, принципу міжособистісної й міжгрупової взаємодії. Значний внесок у дослідження психологічних аспектів толерантності, її сутності і функцій внесли: Г. Олпорт, Е. Фром, П. Ф.Страусон, С. Кобаса, П. Ніколсон, А. Г. Асмолов, С. К. Бондирева, І. Б. Гриншпун, Г.У.Солдатова та інші. Ряд важливих питань перебуває на стадії активного вивчення, у тому числі питання психологічних механізмів та складових толерантності, психологічних критеріїв її сформованості, підбору діагностичних методик.

Принципи виховання толерантності досліджували М.Уолцер, К.Нідерсоні, Дж.К.Лорсен, В.Лекторський, В.Подобед, Е.Антипова та інші [1,с.12-13]. На сучасному етапі розвитку цього напрямку існує декілька визначень даного поняття: здатність людини, суспільства, держави чути й

поважати думки інших, невороже зустрічати відмінну від власної думку; терпимість до іншої точки зору, способу життя, визнання права бути іншими. Толерантність (від. лат. *tolerantia* - терпимість) - якість, що характеризується ставленням до іншої людини як до рівно вартісної особистості й виявляється у свідомому пригніченні відчуття неприязні, яке викликане всім тим, чим відрізняється інший (зовнішність, манера мовлення, смаки, спосіб життя, переконання тощо) [6,с.24].

Виходячи з цих обставин, сьогодні постала необхідність виховувати нову культуру відносин у нашому суспільстві, побудовану на певних принципах толерантності. До числа цих принципів відносимо:

- відмову від насильства;
- добровільність вибору;
- вміння примусити себе, не примушуючи інших;
- підпорядкованість законам, традиціям і звичаям;
- прийняття іншого, який відрізняється за національними, расовими, культурними, релігійними ознаками.

Формування толерантності не повинно обмежуватися опануванням понять «толерантність», «толерантна людина». На нашу думку, через такі складові толерантності, як емпатія, довіра, увага, співчуття, слід розкрити студентам сутність «інакшості». Важливо сформуванню у них толерантності щодо себе, передусім почуття гідності та здатності до самопізнання. Ці якості розглядаються у контексті групи, коли терпиме ставлення до себе є необхідною умовою толерантності стосовно інших.

Можна вважати, що толерантність виступає важливою умовою спілкування, але не ототожнюється із ним. Спілкування – це те, на що спрямовується толерантність, у певному розумінні його мета. Досягнення взаєморозуміння можливе за умов, коли інша сторона є для нас партнером, суб'єктом. З іншого боку, рівень спілкування формує той чи інший рівень толерантності в особистості. Особливо, коли йдеться про педагогічне спілкування, коли вчитель загальноосвітньої школи повинен навчити учнів

бути толерантними до інших учнів, зокрема до учнів із особливими освітніми потребами, розповідаючи про різноманітні зразки людських взаємин. Цілком обґрунтованим видається припустити, що уявлення про норми поведінки в міжособистісній взаємодії залежать від певних особистісних якостей, зокрема – толерантності. Як зауважує дослідник А. Г. Асмолов, остання дозволяє особистості побудувати більш зважений, об'єктивний образ ситуації загалом, а відтак розглядається як умова попередження деструктивних конфліктів та зниження гостроти конструктивних конфліктів [10, с. 8].

Толерантність є своєрідною стійкістю до конфліктів та фундаментальною основою різноманітних форм взаємодії між людьми. Толерантність у багатьох випадках допомагає попередити конфлікт або спрямовує його розвиток до конструктивного вирішення при врахуванні інтересів обох сторін. Слід також впливає на поведінку суб'єкта опосередковано – через ті акценти, які він вирізняє у своїх уявленнях про конфлікт та які слугують джерелом його негативних емоційних станів, що, в свою чергу, виступають мотивами розгортання конфліктної поведінки. Дослідник А. Є. Зімбулі вирізняє наступні варіанти «несправжньої толерантності» [5, с. 26]: – квазітерпимість – терпимість, коли мотивами її зовнішнього вияву є користь, конформізм, самореклама, лібералізм, віра у невідворотність подій; – псевдотерпимість – свідомо гра «у толерантність» з мотивами вигоди, випадки свідомого введення в оману; – «негативна» терпимість – терпимість «на показ», злісне невторчання з мотивами помсти. Позитивна або справжня толерантність завжди викликана мотивами співчуття, симпатії та турботи. Як відомо, інклюзивне (від англ. inclusion – включення) навчання – це пріоритетний напрям сучасної освітньої політики. За словами експерта з питань інклюзії в Україні – доктора педагогічних наук А. А. Колупаєвої – досвід впровадження інклюзивного навчання показує, що інтегрування дітей з порушеннями психофізичного розвитку у загальноосвітні установи – це світовий процес, в який залучені всі високорозвинені країни [7, с. 113]. З-поміж викликів, що постали перед

нашим суспільством, надзвичайно гострим є забезпечення рівного доступу до освіти всіх дітей, особливо тих, хто потребує спеціальних умов виховання, корекційного навчання та розвитку особистості, соціальної інтеграції в реальне життя [10, с. 7]. Під поняттям «особливі освітні потреби» можна розуміти три речі. З одного боку – це необхідність, часом надзвичайно специфічних методів обстеження навчання та комунікації (special education – спеціальної освіти або дефектології), реабілітації і працетерапії (physical occupational therapy), особливого ставлення під час навчання. По-друге, потрібні також спеціальні пристосування – допоміжні пристрої для ходьби, інвалідні візки, слухові апарати тощо. По-третє, мається на увазі незахищеність цих дітей у соціальному плані [8, с. 252]. Частіше, ніж інші, такі діти опиняються під загрозою сирітства або відмови батьків, відмови шкіл від їхнього навчання та отримання професійної освіти, відмови у працевлаштуванні, зрештою, опиняються перед виключенням із суспільства в цілому. Однак, загалом потреби неповносправних дітей є абсолютно нормальними, які можуть і мають бути задоволені в рамках кожного гуманного суспільства. Тому важливим є толерантне прийняття у суспільстві осіб із особливими потребами. Інклюзивне навчання передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам та можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. Інклюзивне навчання передбачає гнучку, індивідуалізовану систему навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах масової загальноосвітньої школи за місцем проживання. Навчання відбувається за індивідуальним навчальним планом, кожна дитина повинна бути забезпечена медико-соціальним та психолого-педагогічним супроводом [4, с. 79].

Інклюзивна освіта передбачає включення учнів із особливостями розвитку до навчально-виховної роботи у звичайних класах загальноосвітньої школи. Відповідно до потреб і можливостей кожного школяра вчитель інклюзивного класу або інший спеціаліст (психокорекційний педагог), який має відповідний рівень кваліфікації

забезпечує гарантовану підтримку тим учням, котрі цього потребують, реалізує особистісно орієнтований підхід до організації їхньої навчальної діяльності. Важливою передумовою якісної освіти дітей, які навчаються за інклюзивною формою, є пристосування школи (адміністрації, вчителів, більшості учнів) до потреб і можливостей кожної особистості, створення умов психологічного комфорту в новому середовищі. Розкриття потенційних можливостей дітей з психофізичними порушеннями залежить не стільки від форм навчання (інтернатна чи інклюзивна), хоча вони й визначають різний ступінь соціальної адаптованості, скільки від гнучкості системи спеціальної освіти, рівня та діапазону наданих послуг, які задовольняють їхні потреби (раннє виявлення порушень, єдність діагностики і корекції розвитку, наступність дошкільного, шкільного і після шкільного змісту освіти тощо).

Висновки. Вищезазначене доводить, що толерантність як професійно важлива якість майбутніх соціальних працівників, які на нашу думку, виявляє свою сутність як здатність особистості сприймати інших такими, як вони є, незважаючи на відмінності в судженнях, стилі життя, характері поведінки, терпимо ставитися до будь-яких особливостей інших, поважати їхню гідність, не принижувати особистість іншого, налагоджувати з іншим взаємодію через встановлення відносин співпраці та компромісу на засадах згоди шляхом розвитку особистості іншого, розв'язуванням конфліктних ситуацій ненасильницькими засобами.

Інклюзія – це масштабне залучення всіх школярів до усіх аспектів навчання та шкільного життя, незалежно від наявності тих чи інших індивідуальних особливостей чи відмінностей. Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей – усі діти є цінними й активними членами суспільства. Навчання в інклюзивних навчальних закладах є корисним, як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для дітей з нормальним рівнем розвитку, членів суспільства вцілому. Інклюзивна освіта передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного

розвитку. Можна зробити висновок про те, що інклюзія є соціальною концепцією, яка передбачає розуміння мети – гуманізація суспільних відносин і прийняття прав осіб з обмеженими можливостями на якісну та доступну освіту. Інклюзія в освіті – це ступінь інклюзії в суспільстві, одна з гуманітарних ідей його розвитку. Основний принцип інклюзії полягає у тому, що усі діти мають навчатися разом, незважаючи на певні труднощі чи відмінності, які існують між ними. Розкриття потенційних можливостей дітей з психофізичними порушеннями залежить не стільки від форм навчання (інтернатна чи інклюзивна), хоча вони й визначають різний ступінь соціальної адаптованості, скільки від гнучкості системи спеціальної освіти, рівня та діапазону наданих послуг, які задовольняють їхні потреби (раннє виявлення порушень, єдність діагностики і корекції розвитку, наступність дошкільного, шкільного і після шкільного змісту освіти тощо). На зміну спеціалізованому навчанню приходять нові форми отримання освіти – інтеграція та інклюзія, завдяки яким учні з особливими потребами отримують можливість перейти зі спеціалізованих шкіл у масові за місцем проживання. Але, якщо інтеграція передбачає пристосування дітей з психічними і фізичними розладами до вимог всієї системи освіти, яка в цілому залишається незмінною, не пристосованою для навчання даної категорії учнів, то інклюзія полягає в адаптації системи до потреб дитини. В основі інклюзивної освіти лежать ідеї рівного ставлення до всіх членів суспільства незалежно від їхньої національності, статі, раси, культури, соціального стану, релігії, індивідуальних можливостей і здібностей. Отже, освіта – це найвагоміша і найбільш проблемна сфера в житті людей з обмеженими можливостями. Освіта виступає індикатором кола інших проблем, зокрема таких як: доступність архітектурних споруд, транспортування людей з особливими потребами, комунікаційної обмеженості, матеріального забезпечення, працевлаштування в майбутньому. Освітньо-соціальна інклюзія може виступати в якості інструмента, що дозволяє подолати відчуження дітей із особливостями психофізичного

розвитку і сприяє формуванню життєздатності особистості. Однією із цілей створення інклюзивного середовища – сприяти розумінню і толерантності до дітей із особливими освітніми потребами. Тому, що усі діти мають право на освіту, дітям із особливостями розвитку та здоровим дітям потрібно навчатися в одному середовищі, і тому їм варто допомогти усвідомити значну схожість між ними, цінувати здібності і таланти кожного учня з порушеннями чи без них, навчитися приймати інших такими якими вони є, підкреслюючи унікальне розмаїття, що робить кожну людину особистістю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гончаренко Л.А. Виховання толерантності запорука діалогу культур/ Л. А. Гончаренко, В. В. Кузьменко//Педагогіка толерантності. – 2004.- №4.-С.11-14.
2. Гриншпун И. Б. Понятие и содержательные характеристики толерантности (к вопросу о толерантности как психическом явлении) / И. Б. Гриншпун // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика) : сб. науч.-метод. ст. — Изд. 2-е. — М. : Изд-во Моск. Психол. соц. ин-та, 2003. — 368 с.
3. Декларація принципів толерантності (проголошена та підписана 16 листопада 1995 року) // Віче. — 2002. — № 1. — С. 53—60.
4. Декларация принципов толерантности. Утверждена резолюцией 5.61 Генеральной конференции ЮНЕСКО // Век толерантности: Научно-публицистический вестник. М.: МГУ, 2001.
5. Зимбули А. Е. Почему терпимость и какая терпимость? /А. Е.Зимбули // Вестник С. Петербургского университета. Сер. 6. – 1996. – Вип. 3(№20) – С. 22-28.
6. Інформація про толерантність// Краєзнавство. Географія. Туризм.- 2008.-№14.-С.24.
7. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія / А. А. Колупаєва // – К. : Самміт- Книга, 2009. –272 с.

8. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник / Ред. кол. Н. Софій (голова), І. Єрмаков (керівник авторського колективу і науковий редактор), та ін. – К.: Контекст, 2000. – 336 с.
9. Социальная политика и социальная работа: гендерные аспекты : учеб. пособие для студ. высших учеб. заведений / под ред. Е. Р. Ярской-Смирновой. — М. : Рос. полит. энцикл. 2004. — 292 с.
10. Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика): Сб. науч.-метод. ст.-2-е изд.-І., 2003.-368с.
11. Толстых А.В. Подросток в неформальной группе.- М., 1993.– С. 51-61.